

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بحران‌های اقتصادی اخیر جهان

(ریشه‌ها و پیامدها)

دکتر علیرضا شکیبایی

دانشیار دانشگاه شهید باهنر کرمان

مریم سعید

۱۳۹۱

سرشناسه	شکيبايي، علي رضا، ۱۳۴۵.
عنوان و پديدآور	بحران‌هاي اقتصادي اخير جهان (ريشه ها و پيامدها)/تاليف: دكتر علي رضا شكيبايي و مريم سعيد.
مشخصات نشر	: نور علم.
مشخصات ظاهري	: ۱۲۰ ص.
شابك	: ۹۷۸-۶۰۰-۱۶۹-۰۶۷-۹
وضعيت فهرست رسي	: براساس اطلاعات فيبا (فهرست رسي پيش از انتشار).
يادداشت	: كتابنامه ص ۱۱۸-۱۲۰
يادداشت	: شكيبايي، علي رضا، مولف، ۱۳۴۵.
يادداشت	: سعيد، مريم، مولف، ۱۳۶۴.
موضوع	: ركود اقتصادي.
موضوع	: بحران (اقتصاد مالي).
موضوع	: ايالات متحده - اوضاع اقتصادي.
رده بندي كنگره	: ۱۳۹۱ ب ۱ ش ۴۷۸ HC
رده بندي ديوي	: ۳۳۲

نشر نور علم: تهران - خ انقلاب - ج ۱۲ فروردين - پلاك ۲۵۹ - ط ۴ - واحد ۸ تلفن ۶۶۴۰۳۶۱۰

۰۹۱۲۳۳۳۴۲۲۹ noreelm@yahoo.com

بحران‌هاي اقتصادي اخير جهان (ريشه ها و پيامدها)

تاليف: دكتر علي رضا شكيبايي و مريم سعيد

ناشر: نور علم

شمارگان: ۵۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۱

چاپ و صحافي: الغدير

قيمت: ۵۸۰۰ تومان

پخش در تهران: كتابيران - ۱۵ - ۶۶۵۶۶۵۱۱ پاينگاه اينترنتي: www.nooreelm.com

موبايل كار: در صورت عدم دسترسي به كتابهاي اين انتشارات، از طريق تماس با شماره زير

۰۹۱۲۳۳۳۴۲۲۹ كتابها با پست به تمام نقاط ايران ارسال مي شود.

فهرست مطالب

مقدمه

فصل اول: کلیات بحران

بحران چیست	۹
اشکال بحران ها	۱۱
ریشه ها و علل بحران	۱۵
ریشه های نظری بحران	۱۵
ریشه های عملی بحران	۱۵
دلایل بنیادی و غیر بنیادی بحران های مالی و کانال های آن	۲۰
تاریخ بحران های اقتصادی	۲۰

فصل دوم: بحران و نظام سرمایه داری

علل و ریشه های بحران سرمایه داری	۲۶
فصل سوم: کالبد شکافی بحران ۱۹۲۹	
مبدأ نظام ذخیره فدرال	۳۴
اولین سال های نظام ذخیره	۳۹
آغاز کساد	۴۲
بحران بانکی	۴۴
تحلیل وقایع	۴۸
کساد از کجا شروع شد	۴۹
تأثیر بحران بر نظام ذخیره	۵۲

فصل چهارم: تمرکز ثروت و بحران ها از دیدگاه راوی باترا

فصل پنجم: الگوی بحران ها

بحران سال های دهه ی ۱۷۸۰	۶۱
بحران بزرگ سال های ۱۸۴۰	۶۲
بحران بزرگ سال های ۱۸۷۰	۶۴
بحران بزرگ سال های ۱۹۳۰	۶۵

فصل ششم: بحران بزرگ ۱۹۲۹

رکود بزرگ و علل آن	۷۲
حکم قراردادی درباره بحران ها	۷۹

فصل هفتم: تاریخ عقاید اقتصادی

فصل هشتم: بحران مالی ۲۰۰۷-۲۰۰۹

۸۳		مروری بر عوامل ایجادکننده بحران مالی ۲۰۰۸
۸۴		وضعیت تجارت در سال ۲۰۰۸-۰۹
۸۵		جرقه بحران مالی
۸۶		دلایل کسری (انقباض) تجاری
۸۷		چشم انداز توسعه تجارت و تولید در سال ۲۰۰۸-۰۹
۸۷		رشد اقتصادی
۸۸		نرخ ارز و قیمت های کالا
۸۹		تجارت
۹۱		تجارت کالاهای تجاری، شرایط واقعی ۲۰۰۸
۹۴		تجارت کالا و خدمات، شرایط واقعی ۲۰۰۸
۹۴		نرخ های قیمت و ارز
۹۷		تجارت کالا
۹۸		تجارت خدمات بازرگانی

فصل نهم: مقایسه رکود بزرگ ۱۹۲۹ و بحران مالی جهانی ۲۰۰۷-۲۰۰۹

فصل دهم: بحران اقتصادی در ایران

۱۱۳		فرصت های ناشی از بحران اقتصادی در ایران
۱۱۳		تهدیدات بحران
۱۱۴		اثرات بحران اقتصادی آمریکا بر اقتصاد ایران
۱۱۶		کاهش ذخائر ارزی ایران
۱۱۶		اثر کاهش بهای جهانی نفت بر بودجه عمومی کل کشور
۱۱۶		اثر بحران اقتصادی بر سازمان های مالی ایران

مقدمه

بحران مالی جهان، که در چند سال گذشته میلادی با فروریزی بازار بورس نیویورک و ترکیدن حباب مسکن در آمریکا آغاز شد، هر روز ابعاد تازه‌ای به خود می‌گیرد و خبرها گویای اثرات بسیار جدی این بحران بر اقتصاد آمریکا و برخی از کشورهای اروپایی است. این بحران که با سیاست‌های نادرست اقتصادی فدرال رزرو آمریکا آغاز شد، به سرعت چهره اقتصادی جهان را دگرگون ساخته است. برخی از کارشناسان ابعاد این بحران را با بحران دهه ۱۹۳۰ می‌سنجند و حتی آن را خیلی بزرگ‌تر از آن می‌دانند. درباره دلایل و چرایی پیدایش این بحران نیز نظریه‌های زیادی مطرح شده است. برخی با بهره‌گیری از اندیشه‌های مارکسیستی، آنرا به ذات نظام سرمایه‌داری پیوند داده‌اند. برخی ترکیدن حباب مسکن، گروهی دخالت دولت و کسانی نیز دخالت نکردن دولت و کارکرد بازار را علت اصلی این بحران دانسته‌اند.^۱

در بررسی نوع و ماهیت بحران می‌توان به این‌که آیا این بحران جزء بحران‌های مربوط به ادوار تجاری (دوره‌های رونق و رکود) و یا مسائلی نظیر سوء مدیریت، فساد و زیاده‌طلبی است، اشاره کرد. در حوزه جغرافیایی می‌توان تأثیرات بحران را در آمریکا، کشورهای اروپایی و اقتصادهای در حال گذار، نوظهور و تازه صنعتی‌شده نظیر چین و کره بررسی کرد و از بعد زمانی به نظر می‌رسد که این بحران در مرحله میان‌مدت قرار داشته باشد. بحران مالی و اقتصادی جهان را می‌توان در چهار محور دامنه بحران، نوع و ماهیت بحران، حوزه جغرافیایی و زمان و پایداری بحران بررسی کرد. در بررسی دامنه بحران می‌توان ریشه‌های بحران را در حوزه واقعی اقتصاد، که شامل جنگ عراق و افغانستان و علایم رکود در اقتصاد آمریکا در اوایل قرن حاضر و رسوخ آن به حوزه‌های مالی و بازارهای سرمایه است بیان داشت.^۲

بحران اخیر ابعادی بسیار گسترده‌تر و مخرب‌تر از بحران‌های گذشته خواهد داشت بطوری‌که حجم خسارت‌های به بار آمده از بحران اخیر قابل قیاس با رکود بزرگ در سال ۱۹۲۹ میلادی می‌باشد. در این میان آنچه که ویژگی خاصی به بحران بخشیده

^۱ دهینم (۱۳۸۸)، ص ۲۳۴

^۲ ایزدیان (۱۳۸۷)

موضوع سرعت و وسعت درگیر شدن اقتصاد جهانی در آن است. به عبارت بهتر بحث همگرایی جهانی و ارتباطات گسترده تر میان بازارهای مالی و انسجام های قدرتمند و قوی میان بازارهای مالی و بخش واقعی اقتصاد، این امکان را به اختلال های در سیستم داده است تا با کمترین ممانعت به سایر بخش ها سرایت نموده و هم چنان که در دوران رونق امکان تسری بهبود شرایط اقتصادی از یک بخش به سایر بخش ها فراهم آید، در زمان بروز اختلال نیز به سرعت به سایر بخش ها سرایت نموده و آنها را دچار تلاطم و بی ثباتی گرداند.^۲

برخی بحران ایجاد شده در بازار مالی آمریکا را نتیجه روند "مالی گرایی" در اقتصاد این کشور می دانند که منشأ آن به اوایل دهه ۱۹۷۰ میلادی باز می گردد. مالی گرایی اقتصاد را می توان از منظرهای گوناگون ایدئولوژیکی، سیاسی و یا صرفاً اقتصادی تعریف نمود، لیکن واضح است که تعریف جامعی از آن مستلزم پوشش هر سه مفهوم می باشد. در این معنا مالی گرایی بخشی از ایدئولوژی اقتصاد بازار است که امکان رشد روزافزون بخش مالی اقتصاد را از طریق پول سازی مستقیم از پول فراهم می نماید. روند این ثروت اندوزی پولی با تولید "کالاهای مالی" و مبادله آنها از طریق شبکه های مالی با نوعی گسست روزافزون از شبکه های تولید کالاهای واقعی صورت می گیرد. بنابراین از آنجا که پویایی اقتصاد مالی گرایی مبتنی بر فاصله گیری ثروت اندوزی "کاغذی" از تولید ثروت واقعی است، سرانجامی جز بحران اقتصادی در بر ندارد.^۳

بحث بحران های اقتصادی جهان بحث خیلی مهمی است. خیلی از ما فکر می کنیم این اولین بار است که بحران رخ داده در حالی که وقتی به تاریخ اقتصاد دنیا نگاه می کنیم این بحران ها متعدد بوده و هم چنین خاص یک نقطه از دنیا نبوده است. بحران ها ناشی از یک نابسامانی اقتصادی بین عملکرد بخش پولی و بخش واقعی است و این که چگونه این نابسامانی های اقتصادی به وجود می آید و چگونه می توان جلوی آنها را گرفت و اینکه ما در کجای این بحران هستیم، بحثی جدی است. آیا ما از این بحران تأثیر می پذیریم یا خیر؟ این بحران ها چگونه به وجود می آیند؟ وقتی بحران به وجود می آید موارد خطرناکی مانند: تهاجم سفته بازها، خطر بی اخلاقی، سقوط حباب دارایی ها و وحشت به وجود می آید. در جریان بحران عوامل جمعی و فردی هم اضافه می شود. دولت ها در تمام موارد بحران وارد سیستم می شوند، ورود

^۲. حسن زاده (۱۳۸۷)، تئزهای اقتصاد

^۳ همان

دولت‌ها به سیستم با این نگاه صورت می‌گیرد که جلوی اشاعه بحران را بگیرند. برای این کار معمولاً کاری که می‌کنند تزریق پول است، گاهی به صورت نقد گاهی به وام‌های سوخت‌شدنی تضمین داده می‌شود، به صورتی که مردم دچار شک نشوند. در مواردی دستور می‌دهند نهادهای مالی بسته شوند یا دستور می‌دهند مردم حق ندارند پولشان را از سیستم بیرون ببرند. سیستم سعی می‌کند خودش را از روش‌های مختلف آرام کند.

بحران اخیر که به وجود آمده بعد از دوشنبه سیاه وضعیتی است که اقتصاد آمریکا نیاز به گردش تولید پیدا کرد و پیشنهاد دولت این بود که اجازه دهید منابع مالی وارد سیستم شود و مردم بتوانند وام بگیرند. تعهد خاصی وجود نداشته باشد و این گردش با شعار «بخر تا آمریکا بچرخد» یک حرکت به وجود آورد و در بخش مسکن به خصوص خیلی رونق ایجاد کرد. مردم متوجه نبودند این بار مالی مرتباً سنگین‌تر می‌شود. این سیستم نمی‌توانست باقی بماند.

زمانی که این سیستم به توقف رسید نقطه شروع بحران بود و پول برنمی‌گشت، اعتبار جدید داده نمی‌شد. وقتی این اختلال به وجود آمد اول یکی، دوتا بانک سرمایه‌گذاری علامت دادند که شوک دارد اتفاق می‌افتد و دیگر نمی‌توانند ادامه دهند چون خیلی معتبر بودند مردم متوجه شدند که چه اتفاقی در حال افتادن است. دولت آمریکا ۷۰۰ میلیارد دلار وارد سیستم بانکی کرد. طی زمانی که طول کشید تا این سیستم تثبیت شود و این بحران شناخته شود، این بحران به اروپا هم کشیده شد و بانک‌های اروپا دچار بحران شدند.

بنابراین ما می‌بینیم که بحران یک دفعه گسترده شده است. حاصل این کار بدین صورت شد که در نهایت سران گروه ۷ گفتند، می‌خواهند پولی را تزریق کنند. این پول به صورت نقد در سیستم وارد نمی‌شود، بخش اعظم آن به شکل اعتبارات است. فرانسه ۳۶۰ میلیارد یورو گذاشته که ۳۲۰ میلیارد یورو آن ضمانت وام‌ها است و چهل میلیارد یورو به دلیل بالا رفتن سرمایه بانک‌ها است. اسپانیا ۱۰۰ میلیارد گذاشته که تضمین اعتبارات است. ایتالیا ۲۰ میلیارد، اتریش ۱۰۰ میلیارد که همه آن به جز ۱۵ میلیارد آن، برای تضمین بوده و هلند ۲۰۰ میلیارد که تضمین مداخله دولت برای سلامت است.

این تضمین‌ها همه توانسته روی کم کردن اثر اشاعه بحران اثر بگذارد. در آمریکا انتقالات درست برعکس اروپا روی سرمایه بوده، برای اینکه آمریکا مرکز بحران بوده

است.

تمام اقداماتی که تا این مرحله انجام گرفته تنها یکی از ابزارهایی است که می‌توان در کنترل اشاعه بحران به کاربرد. این به معنی تمام شدن بحران نیست. تجربه نشان داده بحران می‌تواند تا ۱۲، ۱۳ سال هم طول بکشد. برای تمام شدن بحران باید سیاست‌های ساختاری گذاشته شود. اینجاست که اثر آن روی اقتصاد دنیا می‌تواند بسیار گسترده‌تر شود و انتظار می‌رود که نهادهای مالی جدید شکل بگیرند. باید انتظار ادغام بنگاه‌های مالی را با هم داشت و در واقع جایگاه ایران در بازار مالی عوض شود. در نگاه اول ممکن است به این نتیجه رسید که چون سیستم بانکی در ایران بین‌المللی نیست و بورس نیز بین‌المللی نیست، زیاد تحت تأثیر بحران مالی قرار نگرفته است. ولی واقعیت این است تمام قراردادهای ایران در مورد تأمین مالی دچار چالش شده است. نکته دیگر اینکه زمانی که قرار است دنیای بحران‌زده درست شود همیشه قیمت نفت بالا نخواهد بود. سرمایه‌گذاری انجام نمی‌شود. کسب منابع مالی در بخش‌های مختلف اقتصاد کشور با مشکلاتی همراه است. سیستم بین‌المللی تمایلی ندارد با جهانی غیر از خود ارتباط برقرار کند برای اینکه گرفتار است، می‌خواهد اصلاح ساختار بکند. در مقایسه مشخصات تجارت خارجی ایران و ارتباط آن با بحران‌های مالی و اقتصادی جهانی می‌توان به این نکته اشاره کرد که بخش اعظم صادرات ایران نفت است و صادرات غیر نفتی رشد قابل توجهی داشته است و تا حدود ۲۰ درصد از کل صادرات ارتقاء پیدا کرده است.^۵

به اختصار باید گفت در کوتاه‌مدت ایران در یک حوزه امنی قرار دارد ولی واقعاً خیلی کوتاه است. در میان‌مدت که اثر واقعی بخش بحران ظاهر می‌شود به یقین ایران آسیب‌پذیری گسترده دارد. علاوه بر آن ایران دچار یک بحران بانکی فراگیر است یعنی یک حوزه بحران وجود دارد که می‌تواند یک رکود گسترده در اقتصاد ایجاد کند. گاهی تا ۴۰ درصد ارزش محصول ناخالص کشورها در اثر این قبیل بحران‌ها از بین رفته که متوسطش حدود ۱۳ درصد است. بنابراین در حد متوسطش هم رقم کمی نیست. بنابراین باید به بحران هم از بعد داخلی و هم از بعد بین‌المللی نگاه کرد.^۶

^۵. ایزدیان (۱۳۸۷).

^۶. خلعت بری (۱۳۸۸).